

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1967.3.02>

M. PETROV

TÖÖSTUSE, TRANSPORDI JA PANKADE NATSIONALISEERIMINE EESTIS 1917.—1918. AASTAL

Tööstuse sotsialistlikele alustele üleviimisel oli nõukogude võimuorganite esimeseks sammuks tööliskontrolli kehtestamine tootmise ja produktide jaotamise üle. Käsitlesime seda teemat uurimuses «Võitlus tööliskontrolli eest Eestis Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajal», mis ilmus samas ajakirjas 1962. aastal.¹ Käesolevas vaatleme tootmise reorganiseerimise ja organiseerimisega seoses olevaid küsimusi — tööstuse, transpordi ja pankade natsionaliseerimist —, mille lahendamisele proletariaadi diktatuuri organid asusid pärast nõukogude võimu võitu Eestis.

*

Tööliskontrolli kehtestamisega tootmise ja produktide jaotamise üle valmistati ette tööstuse natsionaliseerimist. Kasvades üle tööstuse juhtimiseks tööliste poolt, rikastas ta kontrollist osavõtvaid töölisi tootmise organiseerimise ja ettevõtete juhtimise kogemustega ning aitas nii tööliste hulgast ette valmistada sotsialistliku tootmise organisaato-reid ja juhte.

Tööliskontrolli kehtestamise kõrval astus Nõukogude valitsus juba esimestel päevadel pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu samme, et luua tööstuse reguleerimiseks ja juhtimiseks riiklikud organid ning panna piir süvenevale majanduslikule laosele ja tootmise allamäge minekule, mille oli esile kutsunud sõda ja kontrrevolutsioonilise kodanluse poliitika. 11. novembril 1917 moodustas Rahvakomissaride Nõukogu komisjoni, kelle ülesandeks oli organiseerida Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu. Viimasest pidi kujunema, nagu õpetas V. I. Lenin, «majanduse alal samasugune võitlusorgan kapitalistide ja mõisnike vastu võitlemiseks, nagu poliitika alal on seda Rahvakomissaride Nõukogu»².

1. detsembril 1917 võttiski Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu loomise dekreedid. Nõukogu ülesandeks nähti ette rahvamajanduse ja riigi finantside organiseerimine. Sel eesmärgil pidi ta välja töötama riigi majanduselu reguleerimise üldised normid ja plaani ning kooskõlastama ja seostama vastavate kesk- ja kohalike asutuste (kütuse-, metalli-, transpordi- ja teistes küsimustes olemasolevate nõupidamiste) tegevust.

Eestis tegelesid kuni tootmist reguleerivate ja organiseerivate kesksete majandusorganite loomiseni tööstuse juhtimisega tööliste ja soldatite saadikute nõukogud ja sõja-revolutsioonikomiteed või nende ja ametiühingute juures eriti selleks loodud osakonnad, komisjonid ja komiteed.

Tallinnas reguleeris ja organiseeris pärast nõukogude võimu kehtestamist tootmist Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu juures 1917. aasta novembri keskel

¹ «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateaduste Seeria» 1962, nr. 4, lk. 310—325.

² V. I. Lenin, Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee istung 1. (14.) detsembril 1917. Sõnavõtt Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu loomise küsimuses. Teosed, 36. kd., lk. 414.

loodud tehaste taastamise komisjon, kasutades oma töös ära kodanluse poolt organiseeritud Tehasenõupidamise aparati. Komisjon tegi palju tootmise organiseerimisel ja tehaste taastamisel, millede normaalne tegevus oli katkestatud evakueerimise tagajärjel. Kuni Saksa armee Eestisse tungimiseni jätkasid oma tööd vagunitehas «Dvigatel», Krulli Masinatehas, Mayeri Keemiavabrik, Wiegandi Masinatehas, Balti Manufaktuur, Lutheri Mehhaaniline Puutööstus ja paljud teised.³ Ta astus samme ka selleks, et «Volta» uuesti tööd alustaks, kuigi viimase seadmed ja materjalid olid peaaegu kõik juba evakueeritud. Tehas kavatseti muuta kaubavagunite remonditöökojaks, mis pidi iga kuu remontima 300 vagunit. Edaspidi kavatseti «Volta» jälle elektrotehnikatehasena käiku lasta.⁴

Tööstuse taastamisega linna piirides tegeles ka Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu juures loodud demobiliseerimiskomisjon. 1917. aasta detsembris ühendas Tallinna Nõukogu selle ja Tallinna Linnavolikogu poolt loodud demobiliseerimiskomisjoni üheks tööstuse demobiliseerimise komisjoniks, kes hakkas töötama nõukogu juures.⁵ Komisjonil oli 1) tööstuse taastamise ja demobiliseerimise sektsioon, 2) ühiskondlike tööde organiseerimise sektsioon ja tööbörs, 3) transpordi- ja kaubandussektsioon, 4) sõjatööstuse jääkide utiliseerimise ja sõjavägede demobiliseerimise sektsioon ja 5) põllumajandussektsioon.⁶

Sõjatööstuse jääkide utiliseerimise sektsioon arendas oma tegevust Peeter Suure merekindluses, Tallinna kindlustatud rajoonis ja 12. armee paiknemisalal. Intendantuuri, Sõjatööstuse Komitee ja armee ning laevastiku demokraatlike organisatsioonide esindajate abi kasutades pidi komisjon hoolt kandma sõjalise varustuse õigeaegse kokkukogumise, säilitamise ja remondi ning otstarbeka jaotuse eest. Sektsioon moodustas tööliste salgad, kes asusid välja selgitama olemasolevaid sõjavarustuse töökodasid, ladusid jne.

Transpordi- ja kaubandussektsioon demobiliseeris sõjalaevastikku ja aitas rahuaja rööbastele juhtida kaubalaevastiku tööd, hankis ülevaate sadamate seisukorrast, et taastada nende normaalset tegevust, organiseeris laevade remontimist ja uute ehitamist jne. Selle sektsiooni tööd juhtis bolševik V. Velman.⁷

Tööstuse taastamise ja demobiliseerimise sektsioon kandis hoolt, et Tallinna tehastes hakati remontima vaguneid ja valmistama nende tagavaraosasid, tema algatusel seati korda ka raudtee elevaatoreid, remonditi autosid ja hakati tootma turbamasinaid. Kuna lähenesid kevadised põllutööd, tehti Rotermani Tehastele ülesandeks hakata tootma põllutööriistu.⁸

1917. aasta detsembri alguses asusid bolševikud looma üle-eestilist rahvamajandusorganit. 5. detsembril otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee Töökomissariaadi asemele luua Eesti Rahvamajanduse Nõukogu.⁹ Seda küsimust arutati põhjalikult Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee bolševike fraktsiooni, Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu, Tallinna Linnavolikogu, ajalehtede «Tööline» ja «Eesti Teataja» toimetuste, VSĐT(b)P Tallinna Komitee, ametiühingute ja vabriku-tehasekomiteede esindajate nõupidamisel. Ära kuulunud bolševik N. Härma ettekande, tunnistasid nõupidamisest osavõtjad vajalikuks luua Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee juures osakonna (komissariaadi) õigustega Rahvamajanduse Nõukogu, kelle tegevuspiirkond pidi haarama kogu Eesti.¹⁰ Ta tuli komplekteerida vabriku-tehasekomiteede ja ametiühingute, tööliste ja soldatite saadikute nõukogude ja Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esindajatest. Nõukogu loomiseks valiti nõupidamisel üheksaliikmeline organiseerimiskomisjon, kelle koosseisu teiste hulgas

³ RAKA (= Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskariiv), f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2907, l. 303.

⁴ RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 217, l. 168—169.

⁵ ORRKA (= Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskariiv), f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 13—14.

⁶ RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 49, l. 3.

⁷ TLA (= Tallinna Linnaariiv), f. 195, nim. 3, s.-ü. 182, l. 5—6.

⁸ RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 49, l. 4.

⁹ «Eesti Teataja» 9. dets. 1917.

¹⁰ «Maatamees» 25. (12.) jaan. 1918.

kuulusid ka V. Kingissepp, N. Janson, G. Sokolov, O. Rästas, J. Rästas, N. Härm ja R. Ikmelt.¹¹

Ara kuulunud bolševik N. Janson'i ettekande, otsustas sama nõupidamine ühendada ametiühingute liidud ja vabriku-tehasekomiteed ühtsesse töölisorganisatsiooni — tootmis-harulistes ametiühingutesse.¹²

13. jaanuaril 1918 avaldas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee oma otsuse Eesti Rahvamajanduse Nõukogu kui Eesti rahvamajanduse juhtimise keske organi loomise kohta. Nõukogu koosseisu kuulus 85 liiget, kelledest 30 esindasid vabriku-tehasekomiteesid, 26 ametiühinguid, 5 Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteed ja 24 Tallinna, Tartu ja Narva linna ning üheksa maakonna tööraha saadikute nõukogusid.¹³

Tööstuse juhtimiseks ja tootmise organiseerimiseks kohtadel loodi kohalikud rahvamajanduse nõukogud või tööstusosakonnad tööliste ja soldatite saadikute nõukogude juures. Jaanuaris 1918 alustas Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu juures teiste osakondade kõrval tööd ka komissariaadi õigustes tööstusosakond, keda hakkas juhtima bolševik N. Janson.¹⁴ Tööstuskomissari juures loodi 20-liikmeline nõukogu, kes koosnes 5 ametiühingute, 5 haigekassade, 5 Töölisvanemate Nõukogu Keskkomitee ja 5 Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu esindajast.¹⁵

Narvas juhtis linna majanduselu Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu. Juba 29. novembril 1917 oli Nõukogu Täitevkomitee juures loodud töөлisküsimuste ja vabrikute-tehaste osakond, keda juhtisid bolševikud V. Anni ja A. Tiiman.¹⁶ Hiljem nimetati ta ümber tööosakonnaks. Peale selle osakonna juhtis Narva majanduselu, peamiselt küll vabrikute ja tehaste tootmistegevust, ka linna Vabriku-Tehasekomiteede Keskbüroo, kes vastavalt Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee 31. detsembri 1917. aasta otsusele liideti Nõukogu Täitevkomitee tööosakonnaga viimase allosakonnana.¹⁷

12. jaanuaril 1918 moodustas Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee linna kõigi majandusküsimuste ja linna ning ümbruskonna toitlusküsimuste lahendamiseks 20-liikmelise Majandusnõukogu, kelle koosseisu kuulusid Täitevkomitee osakonnajuhatajad, Toitluskomitee liikmed ja vabrikute ning tehaste esindajad.¹⁸ Siitpeale ei olnud Narvas teisi asutusi rahvamajanduse juhtimiseks.

Tartus juhtis linna majanduselu pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu Tartu Tööliste, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee ja tema tööosakond. Varem linnaomavalitsusele kuulunud linnamajanduse juhtimiseks valiti viieliikmeline majanduskomisjon.¹⁹ 21. jaanuaril loodi Tartu ametiühingute ja vabriku-tehasekomiteede konverentsil 13-liikmeline Rahvamajanduse Nõukogu, kelle presiidiumi esimeheks valiti bolševik A. Blaufeldt. Konverents tegi Rahvamajanduse Nõukogule ülesandeks juhtida tootmise arendamist, reguleerida tema üldsuunda, arendada kohaliku tööstust ja varustada teda vajalike toorainetega, võidelda tööpuuduse vastu, organiseerida tööbörs ja tööliste kindlustamist ning lahendada muid majanduselu küsimusi.²⁰

Konverentsi näpunäidete järgi toimides võttis Nõukogu juba kahe päeva jooksul arvele kõik linnas asuvad ettevõtted, selgitas välja nende tootmissuunad ning astus samme toorainete ja kütuse saamiseks. Nõukogude valitsuse poolt väljaantud «Tööliste kindlustamise dekreedid» elluviimiseks valiti kolmeliikmeline komisjon.²¹ Tartu Rahvama-

¹¹ Sealsamas.

¹² Sealsamas.

¹³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 594—595.

¹⁴ ORRKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 2, l. 22—23.

¹⁵ ORRKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 2, l. 28—29.

¹⁶ ORRKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 10, l. 32.

¹⁷ Sealsamas, l. 45.

¹⁸ Sealsamas, l. 57.

¹⁹ «Молот», 28. января 1918.

²⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 643—644.

²¹ «Edasi» 19. veebr. 1918.

jäanduse Nõukogu ajas laiali kodanluse loodud Sõjatööstuse Komitee ja võttis tema lahendamata olnud küsimused oma kompetentsi. Samuti likvideeris nõukogu ka vabrikuinspeksiooni ning pani tema ülesanded oma tehnikaosakonnale. Jõelaevastik otsustati natsionaliseerida lähemal ajal.²²

Väiksemates linnades, kus leidis vaid väiketööstusettevõtteid, rahvamajanduse nõukogusid ei loodud, vaid piirduti sellega, et kohaliku nõukogu juures loodi rajooni majanduselu juhtimiseks vastavad osakonnad, lähtudes tööstuse arengu tasemest ja iseloomust. Nii organiseeriti Viljandi Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee juures töö-, töökaitse- ja kaubandus-, metsa- ja põllumajandus- ning tehnikaosakond. Töö-, töökaitse- ja kaubandusosakonna juhatajaks sai bolševik Jaan Vanakamar,²³ kes oma elukutselt oli kunstnik. Võru Täitevkomitee juures loodi rahvamajandusosakond eesotsas bolševik K. Rimmiga.²⁴

Kohalike rahvamajanduse nõukogude ja saadikute nõukogude täitevkomiteede majandusosakondade põhimääruse, mis fikseeris nende ülesanded ja õigused, töötas välja Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu. Kohalike rahvamajanduse nõukogude kompetentsi kuulus põhimõtetlike ja kogu rajooni haaravate majandusküsimuste arutamine ja lahendamine, tööliskontrolli kohapealsete organite tegevuse ühtlustamine, nende vaheliste suhete reguleerimine ja neile vastavate üksikasjalike instruksioonide väljatöötamine. Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu kontrolli all juhtisid kohalikud rahvamajanduse nõukogud riigi kätte läinud ettevõtete tegevust. Nad lahendasid konflikte, millega kohapeal hakama ei saadud, selgitasid välja rajooni kütuse-, tooraine-, materjalide ja poolfabrikatide, tootmisriistade, tööjõu- ja transpordivahendite vajaduse ning pidasid kõige selle kohta arvestust. Astudes samme elanikkonna, põllumajanduse jt. vajaduste rahuldamiseks ning majanduslike puuduste kõrvaldamiseks, jaotasid nad tehaste vahel tellimusi, reguleerisid transporti, kehtestasid finantskontrolli jne. Kohaliku majanduselu organiseerimisel ja reguleerimisel olid nad kohustatud lähtuma nii üldriiklikest kui ka kohalikest huvidest.

Üheaegselt nõukogude majandusorganite loomisega toimus tööstust ja transporti juhtinud kodanlike asutuste likvideerimine. 9. detsembril 1917 otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee teha lõpu Tallinna Tööstusrajooni Tehasenõupidamisele kui kodanluse organile. Viimase asjaajamine, varad, sularaha ja krediit otsustati kuni Eesti rahvamajanduskomitee (rahvamajanduse nõukogu) loomiseni anda Töölisvanemate Nõukogu Keskkomitee käsutusse. Oma otsusest informeeris Täitevkomitee ka Rahvakomissaride Nõukogu.²⁵

Selle Täitevkomitee otsuse elluviimise tegi Töölisvanemate Keskkomitee ülesandeks bolševikele Kleserile, Härmale ja Leppikule. Nood ilmusid 10. detsembril punakaartlaste saatel Tehasenõupidamise ruumidesse ning võtsid oma valdusse asjaajamise ja kassa.²⁶ Kogu seda operatsiooni juhtis V. Kingissepp.²⁷

Kuni ei olnud loodud Rahvamajanduse Nõukogu, kasutasid bolševikud Eesti tööstuse juhtimiseks Tehasenõupidamise aparaati, eemaldanud sellest kodanluse ja kokkuleplaste esindajad. 11. detsembril 1917 toimunud Töölisvanemate Nõukogu ja Ametiühingute Keskbüroo esindajate ühisel koosolekul valiti ümberkorraldatud Tehasenõupidamise esimeheks Eduard Muss ja sekretäriks Nikolai Härm.²⁸

Detsembri lõpul anti reorganiseeritud Tehasenõupidamisele Töölisvanemate Keskkomitee otsusel üle Kubermangu Kütusekomitee, et parandada ettevõtete varustamist kütusega.²⁹

Tööstuse ümberkorraldamisest ja organiseerimisest võttis aktiivselt osa ka Eesti

²² «Edasi» 20. veebr. 1918.

²³ «Tööraha Häääl» 29. det. 1917.

²⁴ «Rahva Häääl» 20. det. 1917.

²⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 513.

²⁶ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 12, l. 87.

²⁷ ORRKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 198.

²⁸ RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 22, l. 23.

²⁹ EKPA (= Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv), f. 6364, nim. 1, s.-ü. 142, l. 16.

Sõja-revolutsioonikomitee. Ta saatis oma komissare välja selgitama kütuse-, tooraine- ja materjaliladusid ning toiduainete tagavarade asukohti. Ta tegeles ettevõtete evakueerimise ja töölikontrolli sisseseadmise küsimustega ning astus samme ettevõtete varustamiseks toorainega. Ta kandis hoolt tööpuuduse likvideerimise eest, kiites sellest seisukohast lähtudes heaks Valga Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu algatuse ühiskondlike tööde organiseerimisel, keelates ära ületunnitööde tegemise jne.

Sõja-revolutsioonikomitee eeskujul järgides valisid ka vabriku-tehasekomiteed oma liikmete hulgast töölikomissare, kellele tehti ülesandeks jälgida üht või teist tootmisala ettevõtetes. Nagu juba eespool märkisime, pandi komissarid töölikomiteede poolt ametisse Vene-Balti Laevatehases, Fr. Krulli Masinatehases ja mitmel pool mujal. Pealeselle määrasid töölikomiteed oma komissarid ka aktsiaseltside juhatustesse. Vene-Balti Laevatehase töölikomitee näiteks määras juba 24. novembril 1917 bolševikud A. Rjabovi ja I. Fedotovi aktsiaseltsi juhatuse komissarideks.³⁰ 1918. aasta jaanuaris võtsid viimased töörahvakomissari A. Sļjapnikovi korraldusel tehase juhtimise enda kätte.³¹ Komissaride kontrolli all oli ka Loode Laeva- ja Mehhaanikatehase aktsiaseltsi juhatuse.

Komissaride instituudi loomise ja töölise aktsiaseltside juhatustesse määramise eesmärgiks oli peale kõige muu ka neile ettevõtete juhtimise kogemuste andmine, mis olid üheks teeks üleminekul tehaste juhtimisele töölise poolt. VI ülevenemaalisel erakorralisel nõukogude kongressil esinedes märkis V. I. Lenin, «et me töölikontrolilt, mis kõigispeamistes tööstusharudes paratamatult pidi jääma kaootiliseks, killustatuks, algeliseks, poolikuks, oleme jõudnud tööstuse töölisjuhtimiseni üleriigilises ulatuses».³²

Kõrgemaks organiks, kes Eestis tegeles tootmise reguleerimise ja organiseerimisega ning rahvamajanduse juhtimisega, oli Eesti Tööräha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee. Ta võttis vastu otsuse töölikontrolli kehtestamiseks, seadis sisse kontrolli paberi kulutamise üle, kehtestas riidekaupade arvelevõtmise ja kulutamise ning pankade kontrollimise korra, otsustas Rahvamajanduse Nõukogu loomise, töö jätkamise saeveskites ja paljud teised rahvamajanduse küsimused.

Piirates kodanlaste tegevust ning allutades selle töölikontrolile, ei aidanud Täitevkomitee oma otsustega kaasa mitte ainult tootmise organiseerimisele, vaid valmistas ette ka tingimusi igasuguse tootmisriistade ja vahendite eraomanduse likvideerimiseks ning sotsialistliku majanduse loomiseks. Proletariaadi diktatuuri kehtestamisega ja töölikontrolli eduka rakendamisega ning sel teel tööliklassile tootmise organiseerimise ja juhtimise kogemuste andmisega, samuti riiklike tööstuse reguleerimise juhtimise organite ellukutsumisega loodi, kriipsutatakse veel kord alla, vajalikud eeldused üleminekuks töölikontrolilt tööstuse natsionaliseerimisele.³³

Tööstuse natsionaliseerimine oli sotsialistliku revolutsiooni tähtsamaid ülesandeid. Tema eesmärgiks on revolutsioonilisel teel likvideerida tootmisvahendite kapitalistlik omandus ning rajada sotsialistliku majanduse alusmüürid. Nõukogude võim suhtus tööstuse natsionaliseerimisele väga ettevaatlikult, alustades sellega alles 1917. aasta detsembris ja teostades seda vaid kohalike nõukogude võimuorganite otsuse kohaselt ning töölise nõudmisel.

Alguses natsionaliseeriti väikeettevõtteid, millede juhtimine ei tekitanud töölisele suuremaid raskusi. Niisugused ettevõtted natsionaliseeriti tavaliselt vastava ametiühinguorgani nõudmisel, kes hästi tundis ettevõtte tootmistegevust ning võttis natsionaliseeritud ettevõtte juhtimise enda kätte.

2. detsembril tegi Eesti Sõja-revolutsioonikomitee Tallinna linnaomavalitsusele korralduse Nõukogude valitsuse dekreedil alusel viivitamatult konfiskeerida ja enda valdusse võtta kaupmeeste ja teiste seisuslike asutuste varandus.³⁴ Detsembril esimesel poolel natsionaliseeris Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Sõjamajandusliku Ühingu, mis oli loodud merekindluse kindralite ja ohvitseride huvides. Ühingu juhtimine

³⁰ RAKA, f. 1804, nim. 3. s.-ü. 675, l. 3.

³¹ Sealsamas, nim. 2, s.-ü. 6947, l. 138.

³² V. I. Lenin, Kõne revolutsiooni aastapäeval 6. novembril. Teosed, 28. kd., lk. 121.

³³ Sealsamas.

³⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 481.

anti 20-liikmelise kollektiivi kätte, kes moodustati Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu, Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu, Tallinna garnisoni väeosade ja laevastiku komiteede, Kaubandustöölise Ametiühingu ja Töölisvanemate Keskkomitee esindajatest.³⁵

Inglise ehitus-tööstuskontori «Arhitekt P. John Cook ja Ko» teenistujad otsustasid Tartus 14. ja Tallinnas 18. detsembril 1917 toimunud üldkoosolekul eemaldada kontori omaniku P. J. Cooki kontori juhtimisest, natsionaliseerida ettevõtte ning võtta selle juhtimise enda kätte. Kontori juhtimine pandi teenistujatest moodustatud komiteele, kes oma esimeheks valis soldat Aleksander Midri.³⁶

11. jaanuaril 1918 otsustas Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Pagarite ja Möldrite Ametiühingute Liidu ettepanekul konfiskeerida 13 leivavabrikut ja anda nende juhtimine pagarite ja möldrite ametiühingutele.³⁷ Selle Täitevkomitee otsuse kinnitas Tallinna Nõukogu: leivavabrikud konfiskeeriti ning anti üle ametiühingule.

Kuna Tallinna hobutramm oli sattunud majanduslikesse raskustesse ja ähvardas tegevuse lõpetada, kinnitas Tallinna Nõukogu 26. jaanuaril 1918 Täitevkomitee otsuse natsionaliseerida belgia kapitalile kuuluv tramm. Tema ekspluateerimiseks valiti komisjon, kes koosnes Tallinna Nõukogu ja trammitöölise esindajatest. Nõukogude poolt kuulusid sellesse bolševikud Preiverk ja Klemmer.³⁸ Viimane neist oli juba Oktoobri-revolutsiooni esimestest päevadest peale olnud Sõja-revolutsioonikomitee komissariiks kõnesolevas ettevõttes, mille juhtimine juba siis oli ülesandeks tehtud Sõja-revolutsioonikomitee komisjonile, kuna belgia kapital oli püüdnud takistada trammiga normaalset tööd.

Tallinna trükikodade ja köitekodade natsionaliseerimine algas tegelikult 1918. aasta jaanuaris neisse tööliskontrolli sisseseadmisega ning omanike ettevõtete juhtimisest kõrvaldamisega. Kõiki trüki- ja köitekodasid ning nende tootmistegevust juhtis sellest peale kontrollkomisjon, kuhu kuulusid nendesamade ettevõtete töölised.

1917. aasta detsembris ja 1918. aasta jaanuaris-veebruaris ei natsionaliseeritud Tallinnas mitte ühtegi suurtööstusettevõtet. Selle põhjuseks oli asjaolu, et neis tegutsesid rahvakontrolli organid, kellel oli ülesandeks aegamisi kogu ettevõtte juhtimine enda kätte koondada. Kui Nõukogude valitsus samal ajal, nagu nägime, mujal suurtööstusettevõtteid natsionaliseeris, siis seepärast, et omanikud olid alustanud sabotaaži ning keeldusid tunnustamast tööliskontrolli, Eestis tehti kapitalistide sabotaažile kõikjal lõpp ning kehtestati igal pool tööliskontroll.

Vene-Balti Laevatehase bolševike organisatsiooni koosolekul, mis toimus 7. jaanuaril 1918, otsustati tehas natsionaliseerida, vallandada kõik liigsed teenistujad, võtta tehas Punakaardi kaitse alla ja saata esindajad Petrogradi informeerima Rahvakomissaride Nõukogu tehase natsionaliseerimisest ning paluma, et omal ajal vana valitsuse poolt määratud tehase juhatus laiali saadetaks ja asendataks ta töölistest koosnevaga.³⁹ Koosolek tegi tehase tööliskomiteele ülesandeks viia see otsus ellu 24 tunni jooksul. 9. jaanuaril 1918 arutati tehase natsionaliseerimise küsimust uuesti, kuna tööliskomitee ei olnud seda otsust täitnud ega tehas natsionaliseerinud, vaid astunud viljatuisse läbirääkimistesse tehase direktoriga. Koosolek otsustas tööliskomitee reorganiseerida ja natsionaliseerida tehase niipea, kui see tehniliselt võimalikuks osutub.⁴⁰ Kuid Vene-Balti Laevatehas jäigi natsionaliseerimata, kuna ta pärast sekvestri alla võtmist läks riigi omandiks. 1918. aasta jaanuaris reorganiseeriti ka tehase senine juhatus, täiendades tema koosseisu tehase kolme esindajaga, samuti Metallitöölise Ametiühingu Keskkomitee, Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu, Töö Rahvakomissariaadi ning Kaubanduse ja Tööstuse Rahvakomissariaadi esindajatega.⁴¹ Samuti lahendati ka Bekkeri Tehase küsimus.

³⁵ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 5, l. 186.

³⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon Eestis, lk. 530.

³⁷ ORRKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 1, l. 9.

³⁸ Sealsamas, s.-ü. 2, l. 18.

³⁹ «Töölise» 25. (12.) jaan. 1918.

⁴⁰ Sealsamas.

⁴¹ ORRKA, f. 5469, nim. 2, s.-ü. 51, l. 122.

Ülejäänud suurtööstusettevõtete natsionaliseerimist siis, kui Nõukogude Venemaal toimus üldine tööstuse natsionaliseerimine, segas Eesti langemine Saksa okupatsiooni alla.

Tartus läks esimese ettevõttena tööliste kätte Ekspresside Kontor. Küsimuse algatajateks olid ekspressid ise ning Täitevkomitee vastav otsus pärineb 6. detsembrist 1917.⁴² Kontori juhtimiseks valisid ekspressid enda hulgast komitee ja teatasid Tartu elanikkonnale, et nad «on kontori juhtimise oma kätte võtnud ning jätkavad oma tööd nagu varemgi».⁴³

Tartu Tööliste, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee töölissektioon valmistas ette kõigi linna tööstusettevõtete natsionaliseerimist. 2. jaanuaril 1918 võttis ta vastu otsuse natsionaliseerida tehniliselt paremini sisustatud tehased ja töökojad ning võtta samal ajal arvele tehnikabürood ja -kontorid.⁴⁴ Seda otsust hakati ellu viima juba jaanuari keskel. 18. jaanuaril kinnitas Tartu Nõukogu Täitevkomitee Metallitööliste Ametiühingu ettepaneku sekvestreerida masinatehas «Franzenhütte»⁴⁵ ja hakata seal tootma põllutöömashinaid. Samal päeval otsustas Täitevkomitee sekvestreerida Villmanni tubakavabriku ja tubakakaupluse, kuna omanik oli kehtivast keelust hoolimata need maha müünud. Vabriku omanik ja ostja anti revolutsioonilise tribunali alla, vabriku ja kaupluse müügist saadud raha aga konfiskeeriti.⁴⁶

Et tutvuda ettevõtete natsionaliseerimise ja rahvamajanduse osakondade loomise korraga, otsustas Tartu Täitevkomitee saata oma esindajad Tallinnasse ja Petrogradi vajalikku informatsiooni hankima.⁴⁷

18. jaanuaril otsustas Täitevkomitee arvele võtta ka kõik linnas asuvad tehased, välja selgitada, mida nad toodavad ja mida neis võiks hakata tootma, lähtudes tööstuse arendamise ning tööjõu ärakasutamise huvidest.⁴⁸ Mõni päev hiljem võttis Tartu Tööliste, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogu Trükitööliste Ametiühingu 21. jaanuari 1918. aasta sellesisulise otsuse kohaselt⁴⁹ vastu kõikide trükikodade natsionaliseerimise dekreeidi, millega vastava ettevõtte juhtimine pandi töölistekomiteele.⁵⁰ Juba mõni päev enne dekreeidi avaldamist olid E. Bergmanni ja J. Mällo trükikoja töölised ettevõtted oma valdusse võtnud. 23. jaanuaril 1918 vormistas Täitevkomitee nende trükikodade natsionaliseerimise oma kõnesoleva dekreediga.⁵¹

Rööbiti tööstusettevõtete natsionaliseerimisega natsionaliseeriti Tartus ka side ja transport. Juba detsembris 1917 oli Tartu Nõukogu otsustanud natsionaliseerida linna telefonijaama,⁵² veebruariks natsionaliseeris Tartu Rahvamajanduse Nõukogu Brockile kuuluvad jõelaevad.⁵³ Ülejäänud tehaste («A. le Coq'i» õllevabriku ja leivavabriku «Céres») natsionaliseerimist takistas Tartu okupeerimine Saksa sõjavägede poolt 22. veebruaril 1918.

1917. aasta detsembris ja 1918. aasta jaanuaris-veebruaris natsionaliseerisid ettevõtteid kohalikud nõukogude võimuorganid ka Narvas, Viljandis ja teistes linnades.

Detsembris 1917 pani Narva-Jõesuus asuva «D. Segori» vineerivabriku omanik vabriku seisma. Seoses sellega tegid töölised Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogule ettepaneku vabrik natsionaliseerida. Nõukogu toetas seda tööliste ettepanekut ja 18. jaanuaril 1918 otsustas vabriku rekvireerida ning anda töölistekomitee juhatuse alla.⁵⁴ Varsti pärast seda kuulas Täitevkomitee ära vineerivabriku uue direktori Blühmi aruande vabriku käikulaskmisest. Täitevkomitee tegi töölistekomiteele ülesandeks kanda hoolt vaja-

⁴² «Молот», 8 декабря 1917.

⁴³ «Молот», 10 декабря 1917.

⁴⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis, lk. 559.

⁴⁵ Sealsamas, lk. 629.

⁴⁶ Sealsamas.

⁴⁷ «Молот», 23 января 1918.

⁴⁸ Sealsamas.

⁴⁹ «Edasi» 23. jaan. 1918.

⁵⁰ «Молот», 25 января 1918.

⁵¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis, lk. 650.

⁵² «Edasi» 23. det. 1917.

⁵³ «Edasi» 19. veebr. 1918.

⁵⁴ «Rahvaleht» 21. jaan. 1918.

Iliku toormaterjali hankimise ning valmistoodangu realiseerimise eest. Vabriku remondiks ja laiendamiseks määras Täitevkomitee 50 000 rubla.⁵⁵

Jaanuaris 1918 otsustas Narva Töölise ja Soldatite Nõukogu natsionaliseerida palgalist tööjõudu kasutavad kudumistöökodad. Viljandis, Pärnus ja Võrus natsionaliseeriti trükikodad.⁵⁶

Ühel ajal tööstusettevõtete natsionaliseerimisega alustati ka raudteede ja merelaevanduse natsionaliseerimist. Kõik Eestis paiknevad raudteed kuulusid monopolidele: laiarööpmeline — Looderaudteede Aktsiaseltsile, kitsarööpmeline — Esimesele Juurdeveoraudteede Seltsile Venemaal, kusjuures Eestis olevad kitsarööpmelised liinid allusid Pärnus asuvalle Pärnu—Tallinna Juurdeveoraudteede Valitsusele.

1918. aasta jaanuaris toimus Petrogradis III erakorraline Looderaudteede raudteelaste kongress. 11. jaanuaril otsustas kongress rõhuva hääletamusega võimu raudteedel enda kätte võtta, andes raudteed raudteelaste demokraatlike organisatsioonide valdusse. Kongressi otsuses öeldakse: «Ära kuulunud Teedeministeeriumi komissari Jelizarovi telegrammi ja arvestades seda, et võim, kes andis raudteede kõrgematele agentidele administratiivsed funktsioonid, kukutati 25. oktoobril 1917, ja et raudteetransporti ei saa korda panna ilma Ülevenemaalisse Raudteelaste Liitu ühinenud proletaarsete raudteelaste osavõtuta sellest, otsustas III erakorraline Looderaudteede raudteelaste saadikute kongress anda Looderaudteede juhtimise raudteelaste kätte nende organisatsiooni kaudu.»⁵⁷ Tuginedes sellele otsusele, asusid raudteelased raudteid üle võtma.

Looderaudteede Tallinna piirkonnas ja Tallinna raudteejaamas juhtis raudtee ülevõtmist bolševike Tallinna Linnakomitee, kes selles küsimuses võttis vastu oma eriotuse, mis hiljem läbi arutati Tallinna raudteelaste üldkoosolekutel.⁵⁸ Ka Tallinna Raudteede Peatehaste töölised toetasid bolševike Linnakomitee otsust võtta raudtee töötajate kätte.⁵⁹ 23. jaanuaril 1918 loodi Tallinna raudteejaamas liiklusameti teenistujate jaoskonnakomitee, kes jaamas kogu võimu enda kätte võttis. 26. ja 27. teedejaoskonnas läks administratiivne juhtimine jaanuari teisel poolel jaoskonnakomiteede täidesaatvate büroode kätte.⁶⁰ 27. jaanuaril 1918 moodustas Tallinna Raudteede Peatehaste komitee oma liikmetest täidesaatva büroo, kuhu kuulusid A. Egge, B. Ellmon, A. Bobrovitš, J. Taft ja J. Jürman. Komitee kõrvaldas Peatehaste senise administratsiooni ja võttis juhtimise enda kätte.⁶¹ Tallinna raudteejaama miilits asendati vastavalt jaoskonnakomitee otsusele raudteelastest punakaartlastega. Eri teenistuste juhtimise raudteel võtsid enda kätte Tapa, Tartu, Valga ja teiste jaamade raudteelased. Veebruaris moodustas Narva raudteejaamas 13. jaoskonna telegraafi töötajate komitee oma liikmetest neljaliikmelise büroo, kes hakkas juhtima jaoskonda.⁶² Raudteeliinid ja Narva raudteejaam koos ümbruskonnaga olid Narva raudteelaste kätte läinud juba 4. jaanuaril 1918. Raudteejaama tööd juhtis raudteelaste täitevkomitee, kes tegutses tihedas kontaktis Narva Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukoga.⁶³

Tunnistanud õigeke raudteelaste erakorralise kongressi otsuse anda raudteede juhtimine töötajate kätte ja tuginedes teede rahvakomissari vastavasisulisel korraldusel 23. jaanuarist 1918, otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 30. jaanuaril kuulutada Pärnu—Tallinna kitsarööpmeline raudtee koos kõigi varade ja kapitalidega rahva omanduseks. Ta kohustas teenistujaid ja töölisi oma kohtadele jääma ja jätkama tööülesannete täitmist. Raudtee valitsemine anti üle Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee tehnikaosakonnale.⁶⁴

⁵⁵ ORRKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 11, l. 10.

⁵⁶ «Tööline» 25. jaan. ja «Tööraha Hääle» 14. veebr. 1918.

⁵⁷ LO ORRA (= Leningradi Oblasti Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Üleshikutöö Riiklik Arhiiv), f. 1397, nim. 1, s.-ü. 307, l. 34, 37, 41.

⁵⁸ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 5, l. 103.

⁵⁹ Sealsamas.

⁶⁰ LO ORRA, f. 1397, nim. 4, s.-ü. 26, l. 3, 9, 12.

⁶¹ Sealsamas, l. 21.

⁶² LO ORRA, f. 1397, nim. 4, s.-ü. 26, l. 37.

⁶³ «Rahvaleht» 5. jaan. 1918.

⁶⁴ ORRKA, f. 3654, nim. 1, s.-ü. 217, l. 116, 119.

Tehnikaosakond, keda juhatas bolševik insener G. Sokolov, asus viivitamatult täitma temale pandud ülesannet. Juba järgmisel päeval andis G. Sokolov Pärnu—Tallinna raudtee juhatajale Kržižanovskile korralduse tee juhtimine üle anda Täitevkomitee tehnikaosakonna esindajatele G. Sokolovile, J. Medamürgile, I. Lopinile, F. Ulrichile, N. Novikovile, V. Ivanovile ja A. Böstrovile.⁶⁵ 14. (1.) veebruaril saabusidki need Pärnu, et võtta raudtee juhtimine enda kätte. 16. veebruaril toimus raudtee kõikide teenistuste juhatajate ja Raudtee Peakomitee liikmete ühine koosolek, kus tehti teatavaks Pärnu—Tallinna raudtee natsionaliseerimise otsus ning avaldus, et kõik Eestis olevad raudteed, nende hulgas ka Looderaudtee kuni Narva raudteejaamani on antud Eestimaa Täitevkomitee tehnikaosakonna juhtimisele, kes moodustab Eesti raudteede komisariaadi.⁶⁶ Samal koosolekul andsid kõik teenistuste juhatajad allkirja, et «nad kohustuvad täitma oma ametiülesandeid ning alluma kõigile nõukogude võimu korraldustele».⁶⁷ Teenistuste juhatajatele tehti teatavaks, et nende juurde määratakse komisсарid, kelle allkirjata ei ole kehtiv ükski korraldus ega maksta välja ühtegi arvet.⁶⁸

Raudtee ja liiklusameti juhataja juurde määrati komisсарiks Jaan Medamürk, raudtee ja ehituste remondiameti juhataja juurde Friedrich Ulrich, veoameti ja Mõisaküla raudteetöökodade ülema juurde Ivan Lopin, raamatupidamisse ja kassasse Nikolai Novikov ja Viktor Ivanov, kütteinete komisсарiks määrati A. Böstrov. Pärnu—Tallinna Raudtee Valitsuse juurde loodi komisсарide nõukogu,⁶⁹ kelle liikmed asusid oma ülesandeid täitma 18. (5.) veebruaril 1918. Sellest päevast peale läks Pärnu—Tallinna kitsarööpmeline raudtee Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee alluvusse viimase tehnikaosakonna kaudu. Kohe kehtestati kitsarööpmelise raudtee tööliste ja teenistujatele 8-tunnine tööpäev, mille eest nad olid tulemusteta võideldud kogu Ajutise Valitsuse võimuloleku aja.⁷⁰ Raudtee Komisсарide Nõukogu sai Petrogradist 89 000 rubla tööliste ja teenistujatele lisatasu väljamaksmiseks seoses raudteelaste palkade tõstmisega vastavalt Nõukogude valitsuse otsusele.⁷¹

Pärnu—Tallinna Kitsarööpmelise Raudtee Valitsuse Komisсарide Nõukogu saatis laiali Raudtee Peakomitee, kus ülekaalus olid kapitalistide huve kaitsvad kokkuleplused ja kodanlikud spetsialistid, ja kuulutas välja uue Peakomitee valimised.⁷² 24. veebruariks oli Mõisakülla kokku kutsutud kitsarööpmelise raudtee tööliste ja teenistujate kongress, kes pidi arutama raudtee tööd uutes tingimustes. Kuid Eesti okupeerimine sakslaste poolt katkestas sotsialistlikud ümberkujudused raudteel.

23. jaanuaril 1918 võttis Rahvakomisсарide Nõukogu vastu V. I. Lenini poolt välja-töötatud ja kirjutatud dekreedid kaubalaevastiku natsionaliseerimise kohta. Selle dekreedid elluviimine pandi Nõukogude võimu kohalikele organitele, rahvamajanduse nõukogudele, ametiühingutele ja Ülevenemaalise Kaubalaevastiku Meremeeste Liidu osakondadele.⁷³

Jaanuari lõpul sai Tallinna Kaubasadama Valitsus Kaubanduse ja Tööstuse Rahvakomisсарiaadilt kaubalaevastiku natsionaliseerimise dekreedid koopias, mis resolutsiooniga «teadmiseks ja juhendamiseks» saadeti 16. (3.) veebruaril edasi Ülevenemaalise Kaubalaevastiku Meremeeste Liidu Tallinna Osakonnale ja Tallinna Sadamakomiteele.⁷⁴ Juba detsembris oli Meremeeste Liidu Tallinna Osakond vallandanud sadama kapteni vürst Maksutovi ja sadama valitsemise enda kätte võtnud.⁷⁵ Täies ulatuses aga ei suudetud seda dekreeti realiseerida, kuna algas sakslaste okupatsioon.

Suur tähtsus kapitalistide majandusliku võimu murdmise ja tööstuse natsionaliseerimise seisukohalt oli pankade natsionaliseerimisel. Pangad, kust käisid läbi tohtud

⁶⁵ Sealsamas, l. 116.

⁶⁶ Sealsamas l. 116—117.

⁶⁷ Sealsamas.

⁶⁸ Sealsamas.

⁶⁹ Sealsamas, l. 134.

⁷⁰ Sealsamas, s.-ü. 217, l. 78.

⁷¹ Sealsamas, l. 136.

⁷² ORRKA, f. 3654, nim. 1, s.-ü. 217, l. 135.

⁷³ Декреты Советской власти, т. I, М., 1957, lk. 391—397.

⁷⁴ RAKA, f. 2408, nim. 2, s.-ü. 532, l. 7, 10, 11.

⁷⁵ Sealsamas, s.-ü. 534, l. 3.

rahasummad, olid tihedasti seotud kogu riigi majanduseluga. Seepärast tegi V. I. Lenin ettepaneku neid mitte lammutada, vaid võtta enda kätte ning kasutada töörahva huvides. Ta juhtis Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul tähelepanu sellele, et pangad «tuleb välja kiskuda kapitalistide võimu alt, selle küljest on vaja ära lõigata, kõrvaldada, maha raiuda kapitalistid ühes nende mõju niitidega, see tuleb allutada proletaarsetele nõukogudele, seda on vaja muuta avaramaks, kõikehõlmavamaks, üldrahvalikumaks».⁷⁶

25. oktoobril 1917, Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesel päeval, vallutasid ülestõusnud töölised ja soldatid Petrogradi Sõja-revolutsioonikomitee käsul Riigipanga, erapankade üle aga kehtestati töölis kontroll. Pangad on «kogu kapitalistliku elu närv. Need on peened ja keerulised organid, nad on välja kujunenud sajandite vältel ja nende vastu suunas oma esimesed löögid nõukogude võim...», rääkis V. I. Lenin III ülevenemaalisel nõukogude kongressil.⁷⁷

14. detsembri hommikul võttis Punakaart Nõukogude valitsuse korraldusel oma valve alla kõik Petrogradi erapangad ja krediidasutused. Ja sama päeva õhtul võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu dekreedid pankade natsionaliseerimise kohta.⁷⁸ See samm astuti «rahvamajanduse õigesti organiseerimise huvides, selle huvides, et otsustavalt välja juurida pankade spekulatsioon ja vabastada töölised, talupojad ja kogu töötav rahvas kogu maailmas pangakapitali eksploateerimise alt ning luua ühtne Nõukogude Vabariigi rahvapank, mis tõeliselt teeniks rahva ja kõige vaesemate klasside huve...».⁷⁹ Erapankade natsionaliseerimise dekreet kuulutas panganduse riigi monopoliks. Kõik erapangad ja pangakontorid liideti Riigipangaga, kellele anti üle ka nende aktivad ja passivad.

Ka Eestis kehtestati juba nõukogude võimu esimestel päevadel kontroll pankade tegevuse üle. 1. novembril tegi Sõja-revolutsioonikomitee Tallinna linnaomavalitsusele ülesandeks välja töötada pankade komissaride määruse projekt.⁸⁰ Novembris sai Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Rahvakomissaride Nõukogult telegraafi teel korralduse määrata viivitamatult komissarid Riigipanga kohalikesse osakondadesse, tehes neile ülesandeks jälgida osakonna tegevust, eriti aga silm peal hoida sellel, et rahamärkide jaotamine toimuks õigesti.⁸¹ See korraldus täideti ning kõigisse Riigipanga osakondadesse määrati tööliste ja soldatite saadikute nõukogude komissarid.⁸² 18. detsembril arutas Sõja-revolutsioonikomitee pankade natsionaliseerimise küsimust. Ta otsustas koguda andmed kõikidest Tallinna pankadest ja lasta see küsimus võtta Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee päevakorda.

Tuginedes Nõukogude valitsuse dekreedile pankade natsionaliseerimise kohta, võttis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 21. detsembril vastu otsuse asutada Tallinnas pankade komissariaat, kelle ülesandeks pidi olema pankade ja kõigi rahaasutuste revideerimine, nende tegevuse järele valvamine ja kontrollimine.⁸³ Erapankade üle oli kontroll kehtestatud tegelikult juba varem, kui 18. detsembril 1918 oli Riigipanga juhatajalt saadud telegramm saata viivitamatult komissarid erapankadesse, et ära hoida raha ja dokumentide kõrvaldamist ning piirata väljamakseid jooksva arvel olevatest summadest.⁸⁴ Pankade Komissariaat määras oma komissarid Tallinnas tegutsesatesse G. Scheeli ja Ko ning Höppeneri ja Ko pangamajja, Ühendatud Panga Tallinna Osakonda, Petrogradi-Riia Kommertspanga Tallinna Osakonda, Aasovi-Doni Kommertspanga Tallinna Osakonda ja Tallinna Linna Ühispanka. Seejuures ei teostanud Pankade

⁷⁶ V. I. Lenin, Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida? Teosed, 26. köide, lk. 83.

⁷⁷ V. I. Lenin, Teosed, 26. köide, lk. 429.

⁷⁸ Декреты Советской власти, т. I, lk. 230.

⁷⁹ Sealsamas.

⁸⁰ ORRKA, f. R-1217, nim. 1, s.-ü. 1, l. 9.

⁸¹ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 61.

⁸² «Молот», 5 декабря 1917.

⁸³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 543.

⁸⁴ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 2—3.

Komissariaat mitte ainult kontrolli, vaid andis ka korraldusi, kujunedes seega nende pankade kõrgemaks juhiks, kelle tahet pankades ellu viisid komissarid.⁸⁵

Novembris-detsembris hakkasid nõukogude võimu organid kontrolli pankade ja rahaasutuste üle teostama ka Narvas, Tartus, Viljandis, Pärnus, Võrus ja teistes Eesti linnades. Narvas võttis rahaasutuste kontrollimisest aktiivselt osa ka Narva Ametiühingute Keskbüroo, kes seda küsimust arutas selleks kokkukutsutud vabriku-tehasekomiteede esindajate konverentsil.⁸⁶

Pankade ja rahaasutuste üle kontrolli kehtestamisel said Eesti bolševikud tõhusat abi Nõukogude valitsuselt. Sel eesmärgil viibis siin Riigipanga komissari abi, kes nõukogude koosolekul instrueeris kontrolli kehtestamise küsimustes ja valgustas riigi rahanduslikku olukorda.⁸⁷

Kehtestanud rahaasutuste üle kontrolli, hakkasid tööliste ja soldatite nõukogude finantsosakonnad ja pangakomissariaadid süvenema rahaasutuste töösse. Nad kontrollisid väga hoolsasti hoijustajate arvu ja koostist, samuti neid, kes said krediiti ja laenu, saadud krediitide ja laenude suurust, nende andmise õigsust ja tagatise, mille alusel nad anti, kontrollisid ja pidasid rahamärkide ning krediitide ja laenude tagatistena pangale hoijustatud kaupade ja väärtpaperite arvestust, kontrollisid panga igapäevaseid läbikäike jne.⁸⁸

Nõukogude valitsuse dekreetide alusel kontrollisid Tallinna, Tartu, Viljandi ja teiste linnade tööliste ja soldatite saadikute nõukogude finantsorganid pangaseife, keelasid valuuta väljamaksmise, samuti dividendide maksmise aktsiate järgi. Kui kodanlus ja elanikkonna jõukamad kihid hakkasid oma hoieuseid pankadest välja võtma, kehtestasid tööliste ja soldatite saadikute nõukogud korra, mille kohaselt jooksvatelt arvetelt võis välja maksta maksimaalselt 500—600 rubla.⁸⁹ Kui avastati, et valuutaoperatsioone ja kaubatehinguid oli sooritatud spekulatsiooni ja hõlptulu saamiseks, konfiskeerisid ja rekvireerisid komissarid saadud raha, väärtpaperid, kaubad ning nende operatsioonidega seotud pankade, rahaasutuste ja kaubandusettevõtete kinnisvarad.⁹⁰ Niisuguseid kuritarvitusi avastati näiteks Tallinna Linna Ühispanka revideerimisel, mis toimus 1917. aasta detsembris Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee korraldusel.⁹¹ Revisjoni tulemusena selgus, et panga juhtimine oli sattunud spekulantide ja suurmaaomanike kätte. Panga arvukad mitmekorruselised laod olid tulvil mitmesugustest pangale jooksvate arvete ja lühiajaliste laenude katteks panditud kaupadest. Niisuguseid panditud kaupu oli siin kokku kahe miljoni rubla eest, sellest toiduaineid 1350 tuhande rubla eest.⁹² Ainult tarvitajateühisus «Oma» hoidis panga ladudes 1641 kotti, tünni ja kasti mitmesuguseid toiduaineid, mille hulgas oli 335 kotti kohvi, 188 tünni mett, keediseid, kala, 144 kasti kuivatatud liha, seepi ja teisi kaupu, umbes 100 seasinki ja tapetud lammast.⁹³ Panditud kaupade arvestus oli puudulik, sest mitte kõiki kaupu ei kantud raamatutest läbi. Kaubad olid panka paigutatud spekulatsiooni eesmärgil: ostnud kaubad kokku madalate hindade ajal, pantisid spekulandid nad laenu vastu pangale ja hoidsid seal, kuni nende hinnad tõusid. Panditud kaupu hinnati korduvalt ümber ja panditi uuesti, nii et pank muutus juba nende tegelikuks omanikuks.

Tallinna pankadel oli spekulantidega niivõrd tihe koostöö, et nad kujutasid enesest nagu mingi sündikaadi hindade üleskrüvimiseks ning toiduainete ja laiatarbekaupade realiseerimiseks kõrgete spekulatiivsete hindadega. Ka Tallinna Linna Ühispank andis krediiti peamiselt spekulantidele, majaomanikele ja töösturitele. Nii said siit 1916. aastal lahkesti krediiti 94 kaupmeest kokku 572 000 rubla, 76 töösturit kokku ligi 700 000 rubla, 115 majaomanikku kokku 405 000 rubla ja ainult 13 käsitöölisi kokku 12 000 rubla

⁸⁵ Sealsamas, l. 13.

⁸⁶ «Rahvaleht» 12. det. 1917.

⁸⁷ «Молот», 5 декабря 1917.

⁸⁸ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 8.

⁸⁹ Sealsamas, l. 23; «Молот», 6 декабря 1917 и 6 января 1918.

⁹⁰ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 9.

⁹¹ Sealsamas, l. 81.

⁹² ORRKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 9, l. 47.

⁹³ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 81—84.

ja 9 kulakut kokku 63 000 rubla.⁹⁴ Pank andis kodanlusele krediiti ka ilmselt kontrrevolutsioonilisteks eesmärkideks. 1917. aasta sügisel anti 80 000 rubla krediiti Eestimaa Kubermangu Maanõukogule tema liikmete Raamoti, Koniku, Kõstneri ja teiste eesti kodanluse liidrite isiklikul garantiil.⁹⁵ 3. eesti polgu ja «Omakaitse» formeerimiseks andis Tallinna Linna Ühispank kokkuleppel teiste Tallinna pankadega 2000 rubla.⁹⁶ Sama suure summa andsid selleks ka teised pangad ja Tallinna suuremate tehaste ja vabrikute omanikud.

Linnavolikogu oli Tallinna Linna Ühispanga 1915. aastal avanud selleks, et parandada linna majanduslikku ja rahanduslikku olukorda. Kuid ärimedhed ja spekulandid muutsid ta oma rikastamise ja hõlptulu saamise vahendiks. Nii ajas keegi G. Väljamaa oma napi palga juures paari aastaga kokku tohutu kapitali, sai panga asjaajajadirektori ning ostis panga arvel vahendajate kaudu Tallinnas võõrastemaja ja Jamburgis tehase, mille hiljem edasi müüs.⁹⁷ Tohutud summad, mida ärimedhed olid spekulatsiooni abil kokku ajanud, hoiti suurtes Venemaa pankades, nagu Ühendatud Pangas, Vene Väliskaubanduse Pangas, Moskva Era Kaubapangas, Aasovi-Doni Kommertspangas jt.⁹⁸

Vaadanud läbi komisjoni poolt esitatud materjalid Tallinna Linna Ühispanga revideerimise tulemuste kohta, otsustas Tallinna Pankade kommissariaat vallandada panga juhatuse liikme G. Väljamaa ja anda ta spekulatsioonide ning kuritarvituste eest kohtu alla, sulgeda spekulantidele krediidi, võtta panga tegevuse linnaomavalitsuse range kontrolli alla ja lasta ta juhatuse ümber valida.⁹⁹

Kuna Tallinna Linna Ühispank ei esitanud Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee paberitoimkonnale andmeid pangale panditud paberi hulga kohta, konfiskeeris osakond 18. detsembril 1917 panditud paberi, juhatuse liikmed aga arreteeriti saboteerimise pärast.¹⁰⁰

1918. aasta jaanuaris-veebruaris natsionaliseeris Tallinna Pankade Kommissariaat erapangad ja -rahaasutused, nende hulgas ka G. Scheeli ja Ko ning Höppeneri ja Ko pangamaja, Tallinna Linna Ühispanga, Eestimaa Aadli Krediidikassa ja Eestimaa Maakrediidi Ühingu.¹⁰¹ Natsionaliseeritud pankade juhtimiseks valiti uued kolmeliikmelised juhatused, kuhu kuulusid panga komissar, pangaametnike esindaja ja üks liige vanast juhatusest.¹⁰²

Pankade natsionaliseerimine tegi lõpu kodanluse rahanduslikule võimule ning nende võimalusele finantseerida kontrrevolutsiooni, ühtlasi aga tugevdas tööliste kontrolli tootmise üle ning oli sotsialistliku ülesehituse olulisi eeldusi.

Kehtestades Kommunistliku Partei juhtimisel töölistekontrolli tootmise üle ja natsionaliseerides vabrikud ning tehased, muutus tööliklass tootmisriistade ja tootmisvahendite peremeheks. «Esmakordselt pärast sajandeid kestnud tööd võõraste kasuks, sunniviisilist tööd eksploateerijate kasuks, avaneb võimalus *töötada enda jaoks*, kusjuures see töö tugineb kõigil uusima tehnika ja kultuuri saavutustel,» märkis V. I. Lenin.¹⁰³ Seoses sellega muutus ka tööliste suhtumine töösse, töödistsipliini ja tootlikkusse. Eesrindlikud töölistes alustasid otsustavat võitlust tööluusijate, priileivasööjate ja rahva vara riisujate vastu. Arutades 11. jaanuaril 1918 töödistsipliini küsimust, otsustasid «Dvigateli» tehase töölistes vallandada tööluusijad ja teised distsipliinirikkujad.¹⁰⁴ Järgmisel päeval arutas «Dvigateli» tehase bolševike üldkoosolek sisekorra eeskirju ja töödistsipliini küsimust ning tegi partei liikmetele kohustuseks rangelt pidada töödistsipliini.¹⁰⁵

⁹⁴ ORRKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 9, l. 47.

⁹⁵ ORRKA, f. 2599, nim. 1, s.-ü. 8, l. 17, 20.

⁹⁶ ORRKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 1, l. 81.

⁹⁷ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 102—105.

⁹⁸ Sealsamas, s.-ü. 1, l. 26—33.

⁹⁹ Sealsamas, s.-ü. 209, l. 106.

¹⁰⁰ ORRKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 1, l. 87—90.

¹⁰¹ RAKA, f. 2486, nim. 1, s.-ü. 65, l. 2.

¹⁰² ORRKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 1, l. 102—103.

¹⁰³ V. I. Lenin, Kuidas organiseerida võitlust? Teosed, 26. köide, lk. 374.

¹⁰⁴ «Tööline» 20. jaan. 1918.

¹⁰⁵ Sealsamas.

Kui «Dvigatel» uuesti tööd alustas, pöördus tehase kontrollkomisjon tööliste poole üleskutsega tugevdada töödistsipliini ja korda ettevõttes ning süvendada seltsimeheliiksetunnet tööliste ja teenistujate vahel. «Praegu, kus terve riigi juhtimine töötavate rahvakihtide õlgadel asub,» öeldi üleskutses, «on iga üksiku kodaniku kohus tervet oma jõudu selleks tarvitada, et varemteni lagunenud tööstust kindlale jalale seada. Selle kordaseadmiseks on tingimata tarvis, et kõigi tööliste ja ametnikkude vahel seltsimeheliik kord valitseks... Igasugune korratus tööstuses tuleb tingimata ära hoida.»¹⁰⁶

16. jaanuaril 1918 arutas Kreenholmi Manufaktuuri vanemate nõukogu oma liikme Gerassimovi teadet, et mõned töölised lahkuvat töölt enne aega. Nõukogu otsustas töölistele, kes lahkuvad enne tööpäeva lõppu, avaldada esimesel korral valju noomituse, teisel korral kõrvaldada töölt kaheks nädalaks, kolmandal korral aga vallandada, välja tõsta vabriku korterist, kui ta seda kasutab, ja välja heita ametiühingust.¹⁰⁷

Artiklis «Kuidas organiseerida võistlust?», mille V. I. Lenin kirjutas 1917. aasta oktoobris seoses algava sotsialistliku ülesehitustööga, kutsus ta «sulidele, päevavarastele ja huligaanidele» kuulutama halastamatut sõda elu ja surma peale.¹⁰⁸ Samal ajal aga rõhutas ta, et läheb palju aega, kuni suudetakse kujundada töödistsipliin, kaasa tommata inimesi sotsialistlikule tööle ja luua inimeste vahel sotsialistlikud suhted. Võitlus uue töösuhetumise kasvatamiseks, töödistsipliini tugevdamiseks ja töötootlikkuse tõstmiseks oli nõukogude võimu tähelepanu keskpunktis tema olemasolu esimestest päevadest peale. Juba tööliskontrolli dekreet kohustas töölisi hoolt kandma, et ei piirataks tootmist, ning pidama distsipliini ja korda. 1917. aasta detsembri esimesel poolel kirjutas V. I. Lenin: «Natsionaliseeritud ettevõtete töölised ja teenistujad on kohustatud kõik jõud kokku võtma ja astuma erakorralisi samme töö paremaks organiseerimiseks, distsipliini kõvendamiseks, tööviljakuse tõstmiseks.»¹⁰⁹

Töölised reageerisid Nõukogude valitsuse üleskutsetele elavalt, kuna nad selgesti mõistsid, et ainult loomingulise tööga on võimalik üle saada laosest ja näljast ning kaitsta Suure Sotsialistliku Oktoobrerevolutsiooni saavutusi.

Vastates teede rahvakomissari üleskutsesele võtta osa raudteede töö parandamisest, otsustasid Narva raudteesõlme töötajad võidelda kõigi jõududega laose vastu raudteel ning anda selleks kogu oma töö ja kogemused. «Alustades koos Teiega tööd rahvama- janduse parandamiseks,» kirjutasid nad teede rahvakomissarile, «oleme sügavalt veendunud, et saame hakkama «ladviku» sabotaažiga ja laosega raudteel ning tõstame ühiste jõupingutustega raudteemasjanduse vajalikule tasemele, millega päästame riigi hukkimisest.»¹¹⁰ Edasi teatasid Narva raudteelased, et kehtestanud raudteel kontrolli, avastasid nad palju lohakust ja kuritarvitusi. Selleks et parandada raudtee tööd, on nad välja töötanud konkreetse tegevuskava. Töötootlikkuse tõstmiseks vedurite ja vagunite remontimisel on kasutusele võetud mõningaid tehnilisi täiustusi, on rakendatud abinõusid vedurite õige ringluse tagamiseks, kütuse kokkuhoiuks, linnalähedase reisijateveo ratsionaliseerimiseks, veoste saatmiseks ja vastuvõtmiseks jne.¹¹¹

Suunates rahvahulkade loomingulise aktiivsuse võitlusele majandusliku laose vastu ja tootmise edasiseks arendamiseks ning täiustamiseks uutel, sotsialistlikel alustel, osutas Kommunistlik Partei suurt tähelepanu materiaalse huvitatuse printsibiile ja töötasu õigele organiseerimisele, millest oluliselt sõltus töötootlikkuse tõus, kõige tähtsam, kõige peamisem element uue ühiskonna ehitamisel.

1. detsembril 1917 võttis Nõukogude valitsus vastu raudteelaste töötasu dekreedid, mille alusel kõigi raudteelaste kategooriate töötasu alates 1. septembrist 1917 märksa tõusis, ning kehtestas raudteel 8-tunnise tööpäeva. Siiani olid 1. kategooria raudteelased,

¹⁰⁶ «Tööline» 29. nov. 1917.

¹⁰⁷ «Rahvaleht» 28. jaan. 1918.

¹⁰⁸ V. I. Lenin, Teosed, 26. köide, lk. 378.

¹⁰⁹ V. I. Lenin, Pankade natsionaliseerimise elluviimise ja sellega seoses vajalike abinõude dekreedid projekt. Teosed, 26. köide, lk. 360—361.

¹¹⁰ «Известия Нарвского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», 30 ноября 1917.

¹¹¹ Sealsamas.

nagu raudteevahid, käskjalad, veekeetjad, lambipuhastajad-süütajad, laadijad, nooremad põormeseadjad, remonditöölised jt. saanud kuus — naised 40, mehed 60 rubla. Nüüd töötas nende kuutasu 245 rublale, 14. kategooria teenistujad aga hakkasid saama 470 rubla kuus.¹¹²

Tööstustöölisele töötas Eesti Ametiühingute Kesknõukogu uue palgaredeli välja 1918. aasta jaanuarikuu esimesel poolel. Uue palgatariifi järgi jagunesid kõik töölised kolme gruppi ja iga grupp omakorda kolme kategooriasse. Tariifide väljatöötamisel lähtuti vajalikust elatusmiinimumist ja töölise kvalifikatsioonist. Kvalifitseeritud töölise kõige kõrgemaks päevapalgaks oli selle järgi 18 rubla, vähequalifitseeritud töölise kõige madalamaks päevapalgaks aga 15 rubla 20 kopikat.¹¹³

Uus palgatariif avaldati ajakirjanduses. Vene-Balti Laevatehase, «Dvigateli», Rotermanni, Aseri Tsemendivabriku, Johanson'i Paberivabriku ja paljude teiste tehaste töölised arutasid uut tariifi oma koosolekutel ning kiitsid ta heaks.¹¹⁴ Uus tariif hakkas kehtima pärast kinnitamist Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu poolt 16. jaanuaril 1918.¹¹⁵

Tallinna tehaste ja vabrikute omanikud ei tunnistanud seda tariifi ning püüdsid kõigi jõududega takistada tema kehtestamist. Arutanud 25. jaanuaril 1918 uue töötasutariifi kehtestamise küsimust, otsustas Tallinna Tööstusrajooni Vabrikantide ja Tehaseomanike Ühingu üldkoosolek

- 1) avaldada kõigi vahenditega vastupanu tariifi kehtestamisele;
- 2) pöörduda keskvoimude poole ettekandega ja paluda tariif tühistada, osutades sellele, et teda on võimatu kehtestada, ning
- 3) teha kõigile tehastele ettepanek pöörduda avaldusega kõigi oma tellijate poole tõsta toodete hinda seoses uue tariifi kehtestamisega. See võiks mõjuda töölisele kahestavalt.¹¹⁶

Võtnud ettevõtted oma kontrolli alla, sundisid Tallinna töölised ettevõtjaid uut töötasutariifi tunnistama.

Narva ametiühingud asusid uusi töötasutariife välja töötama 1917. aasta detsembris, kehtestama hakati neid järgmise aasta jaanuaris. Oma suuruselt olid töötasud ligilähedased Tallinna omadele.¹¹⁷ Väikeettevõtete jaoks, mis asusid maal, töötasid uued tariifid välja vastavate ettevõtete tööliskomiteed ning kehtestasid need pärast seda, kui tariifid olid saanud Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee kinnituse.¹¹⁸

Sotsialistliku majanduse aluseid rajama asunud noor proletaarne riik oli kapitalismilt ränga pärandusena saanud tööpuuduse. Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul oli tööpuudus Eestis märgatavalt suurenenud selle tõttu, et vene kodanlus tegi katset evakueerimise ettekäändel vallandada töölisi ja sulgeda tehaseid. Seoses tööstuse ja armee demobiliseerimisega 1917. aasta lõpul ning kapitalistide tugevneva sabotaažiga süvenes tööpuudus järjest. 1918. aasta algul oli Tallinna tööbörssis registreeritud 7000¹¹⁹ ja Narvas 2400 töötut.¹²⁰ Rohkesti oli töötuid ka Tartus ja teistes Eesti linnades, kuigi paljud töölised ei registreerinud end tööbörssis, vaid sõitsid tagasi maale, kust nad sõjaajal olid linna tööle tulnud. Paljud aga sõitsid Venemaa sisekubermangudesse.

Mõistagi ei suutnud nõukogude võim laose, kapitalistide sabotaaži ja paljumiljonilise armee stiihilise demobiliseerimise tõttu suurt ära teha üha süveneva tööpuuduse likvideerimiseks. Kuid ta astus selles suunas mitmeid samme ning organiseeris abi töötutele. Sel eesmärgil loodi ka tööbörss ja võeti vastu «Tööstuse vastu kindlustamise kord». Tööbörsside ülesandeks sai töötute arvelevõtmine ja nende suunamine tööle.

¹¹² LO ORRA, f. 1397, nim. 1, s.-ü. 293, l. 11.

¹¹³ RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2487, l. 10.

¹¹⁴ Sealsamas, l. 6.

¹¹⁵ «Утро правды», 23 января 1918.

¹¹⁶ RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2907, l. 307.

¹¹⁷ «Известия Нарвского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», 13, 25 и 27 января 1918.

¹¹⁸ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 12, l. 60.

¹¹⁹ ORRKA, f. 382, nim. 4, s.-ü. 125-a, l. 53.

¹²⁰ «Maatamees» 12. jaan. 1918.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsusel suleti kõik eravahenduskontorid ning loodi nõukogude ja linnaomavalitsuste juures riiklikud töøbörsid. Tallinnas asutas Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu võitluseks tööpuuduse vastu komitee, kes ühe kuu kestel, 18. novembrist kuni 18. detsembrini 1917, paigutas tööle 120 inimest.¹²¹ Järgmise aasta jaanuaris reorganiseeris Nõukogu selle komitee ja muutis ta töøbörsiks. Töøbörsid loodi ka Narvas, Tartus, Viljandis ja teistes linnades.

Et vähendada tööpuudust, korraldati mitmetes linnades ühiskondlikke töid. Valga Töölise, Soldatite ja Maatameeste Saadikute Nõukogu plaanitses hakata ühiskondlike tööde korras kaevama kanalit Pedeli ja Gauja jõe vahele. Narva Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu poolt koostatud ühiskondlike tööde plaan nägi ette raudtee ehitamise Narva ja Narva-Jõesuu vahele, turbalõikuse organiseerimise, Narva jõe süvendamise, veevärgi ehitamise jne.¹²²

Töötute arvu vähendamiseks keelas Sõja-revolutsioonikomitee novembris ületunnitööd. Vabriku-Tehasekomiteede Kesknõukogu soovitas kõigil tehasekomiteedel Eestis töölt ajuliselt vallandada need töölised ja teenistujad, kellel on kinnisvara ja teised kõrvalsissetulekud, ühe kahest töötavast abikaasast ja need talupojad, kes on tulnud tehastesse sõjaajal, et hoida kõrvale mobilisatsioonist ajal, kui maal tunti puudust töökätest.¹²³ Nii toimisidki «Dvigateli», Tselluloosivabriku, Kreenholmi Manufaktuuri ja teistegi ettevõtete töölised juba 1917. aasta lõpul.¹²⁴

Kindlustamine töötuse vastu haaras kõiki, vaatamata soole, vanusele ja rahvusele ning töökohale ja töö iseloomule. Kindlustuse alla ei kuulunud ainult need töölised, kelle regulaarne töötasu ületas kolmekordselt töölise keskmise töötasu antud kohas. Kindlustamisega seoses olevad kulud pandi kogu ulatuses ettevõtjatele. Kohapeal asutasid ametiühingud töötuse vastu kindlustamiseks töötute kassad, kuhu ettevõtjad maksid kindlustusmaksu. Vastav määrus nägi ette kubermangukomisjonide loomise töötuse vastu kindlustamiseks.¹²⁵ Nii asus nõukogude võim täitma töölise kindlustamise programmi, mille Kommunistlik Partei oli vastu võtnud VI Praha konverentsil 1912. aastal.

Tuginedes Nõukogude valitsuse poolt antud seadusele, otsustas Eesti Ametiühingute Kesknõukogu plenaristung 25. jaanuaril 1918 luua töötute kassa ja valida viieliikmelise kassakomisjoni, kuhu oli ette nähtud kolm liiget Eesti Ametiühingute Kesknõukogust, üks Vabriku-Tehasekomiteede Keskkomiteest ja üks Keskhaigekassa poolt. Ettevõtjaid kohustati lähimal ajal töötute fondi maksma 3 protsenti ettevõtte töölise ja teenistujate palgafondist.¹²⁶

Töötute kindlustamise seaduse elluviimiseks otsustas Tartu Rahvamajanduse Nõukogu 30. jaanuaril 1918 kohustada kõiki tööstus-, ehitus-, kaubandus-, transporti-, põllumajanduslike ja teiste ettevõtete töölisi, samuti koduteenijaid ja vabakutselisi astuma ülelinnalise haigekassa liikmeks. Sama otsusega kohustati ettevõtjaid 15. veebruarist 1918 alates maksma kassasse 10 protsenti palgsummalt.¹²⁷

Narvas arutas töötute kindlustamise seaduse elluviimist töøbörsi erikomisjon oma 22. jaanuari 1918. aasta koosolekul.¹²⁸ Narva Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu tegi 25. jaanuaril 1918 Täitevkomiteele ülesandeks luua töötute fond ning leida kohapeal selleks vajalikud summad.¹²⁹

Kohalike nõukogude võimuorganite, ametiühingute ja vabriku-tehasekomiteede otsustava ja järjekindla poliitika tulemusena viidi töölise kindlustamise seadus 1918. aasta jaanuaris-veebruaris Eesti suuremates tööstuskeskustes põhiliselt ellu. Juba nõukogude

¹²¹ «Tööline» 8. jaan. 1918.

¹²² ORRKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 22, l. 3.

¹²³ «Tööline» 21. veebr. 1918.

¹²⁴ «Tööline» 26. jaan. 1918; «Rahvaleht» 31. jaan. 1918.

¹²⁵ Декреты Советской власти, т. I, lk. 200—204.

¹²⁶ «Молот», 19 февраля 1918.

¹²⁷ «Молот», 20 февраля 1918.

¹²⁸ «Rahvaleht» 28. jaan. 1918.

¹²⁹ «Известия Нарвского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», 27 января 1912.

võimu olemasolemise esimestel kuudel anti töölistele materiaalet abi ning asuti organiseerima ühiskondlikke töid.

Niisugused olid esimesed üritused, mida Eesti tööliklass viis ellu või oli ellu viimas sotsialistliku majanduse aluste rajamisel.

Saabus toimetusse

25. IV 1964

М. ПЕТРОВ

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ, ТРАНСПОРТА И БАНКОВ В ЭСТОНИИ В 1917—1918 гг.

Резюме

Первый шаг на пути к социалистическому преобразованию промышленности — введение рабочего контроля над производством и распределением продуктов. Рабочий контроль обогатил трудящихся опытом организации производства и управления предприятиями, приблизил их к национализации промышленности и транспорта, к организации рабочего управления ими.

Большую роль в подготовке национализации промышленности и организации рабочего управления предприятиями сыграли организация и регулирование производства, осуществлявшиеся как фабрично-заводскими комитетами предприятий, так и экономическими органами, созданными Советской властью. Фабрично-заводские комитеты предприятий, различные комиссии и отделы советов рабочих и солдатских депутатов, советы народного хозяйства и другие организации, занимавшиеся вопросами промышленности и транспорта, стали школой массовой подготовки командиров социалистического производства из рабочей среды.

«От рабочего контроля, — говорил В. И. Ленин, — мы подошли к рабочему управлению промышленностью в общенациональном масштабе».¹³⁰

Национализация промышленных предприятий в Эстонии началась в декабре 1917 г. и осуществлялась по решению местных органов Советской власти. В Тарту были национализированы такие предприятия, как машиностроительный завод «Франценсгютте», табачная фабрика Вильмана, строительно-промышленная фирма «Архитектор П. Джон Кук и К^о», типографии Эд. Бергмана и Ю. Мялло. В Нарве — такие как фанерная фабрика «Д. Сэгор», трикотажные мастерские. В Таллине собственностью пролетарского государства стали судостроительные заводы Русско-Балтийский и Северо-Западного общества, секвестрованные летом 1917 г., хлебопекарни и другие предприятия.

Наряду с промышленными предприятиями национализировались средства связи и транспорта. В Тарту Совет народного хозяйства национализировал городскую телефонную станцию, речные пароходы владельца Брока. 30 января 1918 г. Исполнительный Комитет Эстляндского рабочего и воинского Совета принял решение о национализации узкоколейной железной дороги Пернов-Ревельских подъездных путей. 18(5) февраля технический отдел Исполкома Эстляндского рабочего и воинского Совета вступил в управление узкоколейной железной дорогой. Шла подготовка к национализации торгового флота и ширококолейной железной дороги Общества Северо-Западных железных дорог, отдельные участки которой уже находились в ведении местных Советов рабочих и солдатских депутатов.

Для подрыва экономической мощи буржуазии большое значение имела национализация банков. В декабре 1917 г. Исполнительный Комитет Эстляндского рабочего и воинского Совета создал Банковский комиссариат, который сначала установил контроль над деятельностью отделений государственного и частных банков, а затем национализировал их. Были национализированы банкирские дома «Г. Шель и К^о», «Геппнер и К^о», отделения Соединенного, Петроградско-Рижского и Азовско-Донского коммерческих банков, Таллинский городской общественный банк и др.

В процессе осуществления социалистических преобразований в промышленности и на транспорте у трудящихся вырабатывалось новое, социалистическое отношение к труду и трудовой дисциплине, так как они становились хозяевами, строителями новой жизни. Сознательные рабочие стали бороться за повышение производительности труда, решительно выступили против прогульщиков, тунеядцев, расхитителей народного достояния. Советской властью были приняты меры для ликвидации безработицы, до-

¹³⁰ В. И. Ленин, Речь о годовщине революции 6 ноября. Соч., т. 37, стр. 140.

ставшейся в наследство от капитализма. Проводилось страхование на случай безработицы, организовывались общественные работы, Военно-революционный комитет запретил проведение сверхурочных работ. Центральный Совет фабрично-заводских комитетов рекомендовал временно уволить с работы всех, кто имеет недвижимое имущество и другие побочные доходы, а также крестьян, поступивших на работу с целью укрыться от мобилизации, в то время, как в деревне не хватало рабочих рук, и т. д.

Однако завершить национализацию промышленности, транспорта и банков не удалось. Социалистические преобразования в Эстонии были прерваны в конце февраля 1918 г. нашествием немецких войск.

Поступила в редакцию
25/IV 1964

M. PETROV

NATIONALISIERUNG VON BANKEN, INDUSTRIE- UND TRANSPORTUNTERNEHMEN IN ESTLAND IN 1917—1918

Zusammenfassung

Der erste Schritt auf dem Wege zur sozialistischen Umgestaltung der Industrie war die Erschaffung der Arbeiterkontrolle über Produktion und Produktenverteilung.

Die Arbeiterkontrolle bereicherte die Werkstätigen durch Erfahrungen auf dem Gebiete der Organisation der Produktion und der Betriebsleitung; sie bildete die vorbereitende Stufe zur Nationalisierung der Produktion und des Transportwesens, zur Organisation der Arbeiterverwaltung in den Unternehmen. Eine große Rolle spielte dabei die Regulierung der Produktion durch die Arbeiterausschüsse der Fabriken und die wirtschaftlichen Organe der Sowjetmacht. Arbeiterausschüsse, verschiedene Kommissionen und Abteilungen der Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten, ferner die Volkswirtschaftsräte und andere Organisationen, die sich mit Fragen der Industrie und des Transportwesens befaßten, — alle diese Organe wurden zu einer Schule der massenhaften Vorbereitung von Produktionsleitern aus der Mitte der Arbeiterschaft selbst.

«Von der Arbeiterkontrolle», sagte W. I. Lenin, «schritten wir zur Arbeiterverwaltung der Industrie im nationalen Umfang.»¹³⁰

Die Nationalisierung der Industrieunternehmen in Estland begann im Dezember 1917, sie wurde auf Beschluß der örtlichen Organe der Sowjetmacht verwirklicht. In Tartu wurden Unternehmen wie die Maschinenbaufabrik «Franzeshütte» und die Tabakfabrik Willmann nationalisiert, ferner die Bau- und Industriefirma «Architekt P. John u. Ko» sowie die Druckereien Ed. Bergmann und J. Mällo; in Narva die Sperrholzfabrik «D. Segor» und Trikotage-Werkstätten; in Tallinn die «Russisch-Baltische» Schiffswerft und die der «Nordwestlichen Gesellschaft», beide in 1917 sequestriert, ferner Bäckereien und sonstige Unternehmen.

Außer den Industrieunternehmen wurden auch Unternehmen des Transport- und Verkehrswesens nationalisiert. In Tartu nationalisierte der Volkswirtschaftsrat die städtische Fernsprechanstalt und die Flußdampfer des Privateigentümers Brock. Am 30. Januar 1918 beschloß das Exekutivkomitee des Estländischen Arbeiter- und Soldaten-sowjets die Nationalisierung der Schmalspurbahn Pärnu-Tallinn, die am 18. (5.) Februar desselben Jahres von der technischen Abteilung des genannten Exekutivkomitees übernommen wurde. Es wurden Vorbereitungen getroffen, die Handelsflotte und die Breitspurbahn der Gesellschaft Nordwestlicher Eisenbahnen zu nationalisieren, deren einzelne Abschnitte bereits von örtlichen Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten verwaltet wurden.

Die Nationalisierung der Banken war für den Abbruch der wirtschaftlichen Macht der Bourgeoisie überaus wichtig. Im Dezember 1917 berief das Exekutivkomitee des Estländischen Arbeiter- und Soldaten-sowjets ein Kommissariat für das Bankwesen, welches zuerst die Kontrolle über die Tätigkeit der Privatbanken und der Abteilungen der Staatsbanken herstellte, alsdann aber die Banken selbst nationalisierte, — so die Bankhäuser «G. Scheel und Ko.», «Hoeppener und Ko.», die Tallinner Städtische Gesellschaftsbank, die Abteilungen der «Vereinigten Kommerzbank», der «Petrograder und Rigaer Kommerzbank», der «Kommerzbank des Donlandes und des Asowschen Meeres» sowie andere Banken.

Im Werdegang der sozialistischen Umgestaltungen der Industrie und des Transportwesens wurden die Werkstätigen zu einer neuen, sozialistischen Arbeitsdisziplin, zu einer

¹³⁰ В. И. Ленин, Речь о годовщине революции 6 ноября. Соч., т. 37, С. 140.

neuen Einstellung hinsichtlich der Arbeit erzogen, da sie nun Schöpfer eines neuen Lebens wurden. Die klassenbewußteren Arbeiter kämpften um eine höhere Arbeitsproduktivität, sie brandmarkten Faulenzer, Blaumacher und Defraudanten des Volkseigentums. Die Sowjetmacht traf Maßnahmen gegen die Arbeitslosigkeit, — ein Erbe des Kapitalismus. Die Arbeitslosenversicherung und die Organisation öffentlicher Arbeiten wurden ins Leben gerufen. Das Revolutionäre Militärkomitee verbot, Überstunden zu arbeiten. Der Zentralrat der Arbeiterausschüsse empfahl es, zeitweilig alle diejenigen zu entlassen, die Immobilien besaßen oder sonstige Nebeneinkommen hatten, ferner auch die Bauern, die sich durch ihre Werkarbeit der Mobilisation entziehen wollten, während es auf dem Lande an Arbeitskraft mangelte usw.

Es gelang aber nicht, die Nationalisierung der Industrie, des Transportwesens und der Banken zu vollenden. Die sozialistischen Umgestaltungsmaßnahmen wurden in Estland Ende Februar 1918 durch das Eindringen deutscher Truppen unterbrochen.

Eingegangen
am 25. April 1964

KESK-EHIVARIDUSEST EESTI NSV - SOTALAARSEIT AASTAII
(1941-1950)

[The following text is extremely faint and largely illegible, appearing to be a list of references or a detailed index. It contains several lines of text, some of which are partially recognizable, such as 'E. Schmitt', 'A. P. K.', and '1918-1919'. The text is oriented vertically on the page.]